

Kirjallisuutta

»Portti äidinkieleen»

LEO WEISGERBER *Das Tor zur Muttersprache*. Pädagogischer Verlag Schwann. Düsseldorf 1951. 119 s.

Saksalainen kiellentutkija prof. Leo Weisgerber, jonka v. 1929 ilmestyneen »Muttersprache und Geistesbildung»-teoksen eräitä ydinkohtia allekirjoittanut on selostanut mm. aikakauslehti *Suomalaisessa Suomessa* 1933 ja kirjassaan Suomen kielen rakenne ja kehitys II (s. 96—), on toisen maailmansodan jälkeen (1949—50) julkaissut mm. neliosaisen teoksen »Von den Kräften der deutschen Sprache», jossa hän edelleen kehittää, laajentaa ja esimerkein valaisee käsitystään kielen asemasta kulttuurissa (ja josta lehtemme toivottavasti myöhemmin voi julkaista erikoisesittelyn). Yllä mainittu kirjani on lähinnä äidinkielenopettajia varten tarkoitettua samojen ajatusten selvittelyä. Seuraavassa muutamia hajahuomioita tämän mielenkiintoisen, joskin hieman raskaan teoreettisen teoksen sisällyksestä.

Tekijä toteaa aluksi, että grammaattisvoittoisen, kielen muotoseikkoihin pääasiallisesti keskittyvän kieliopin valtakausi kouluopetuksessa on auttamattomasti ohi. (Sivumennen hän valittaa, että saksan sanoja 'Grammatik' ja 'Sprachlehre' on ruvettu käyttämään synonyymeina; hän haluaisi jälkimmäiseen termiin sisällyttää paljon enemmän, kuin mitä perinnäisesti 'kielioppiin' kuuluu.) Grammatiikka ei tosin ole vielä kukaan tarpeeton, mutta se on alistettava toisenlaiseen asemaan, kuin missä se on näihin asti ollut, ja sen sinänsä hyödylliset tosiasiat on sijoitettava uusiin, verrattomasti tärkeämpiin yhteyksiin.

Kaikessa äidinkielen tarkastelussa on oleva keskeisenä sellaisten, enimmille ihmisille vielä outojen tosiasian valaiseminen, kuin että käsitteet ja muut ajattelutottumuksset ovat kielen luomuksia, että kieli ei siis suinkaan ole vain kokoelma ajatustenilmaisuvälineitä, että kielen tehtävä on »muovata ulkomaailma ihmishengen omaisuudeksi» ja että äidinkieli täten itsenäisenä tekijänä olennaisesti vaikuttaa ihmisen elämään. Ennen kuin kieltä voi käyttää, se täytyy tietysti o m a k s u a. Sen vuoksi on koetettava ennen kaikkea edistää oppilaan kielimaisuuden luonnollista kasvua. Koulussa on sanaston tarkastelulle annettava entistä paljon laajempi asema, ja merkityskentän käsitettä on ala-asteilta saakka käytännöllisin esimerkein väsymättömästi valaistava. Tällöin on tarkoin kartettava »tyhjien sanakuorien» ahtamista kasvattien tajuntaan: sanojen sisällyspuoli on aina oleva tärkeimmän ja kyllin perusteellisen huomion kohteena, ja kunkin ikäkauden kehitystasoa ja vastaanottokykyä on aina huolellisesti pidettävä silmällä. Eikä koulun ole suinkaan käsiteltävä vain korkeampia saavutuksia, runouden ja muun kirjallisuuden erikoisluomuksia, vaan sen on muistettava omistaa huomiota myös arkikielen yksinkertaisimpien ilmausten perinpohjaiseen ymmärtämiseen. »Jokapäiväinen puhuminen koulussa ja oppilaiden keskuudessa on täynnä tilaisuuksia ymmärtämisen kehittämiseen, saman ilmauksen erilaisen ymmärtämisen pohtimiseen, eikä sellainen kehittäminen koidu vain kielellisen kasvatuksen hyödyksi, vaan se avaa samalla tärkeän tien ihmistuntemukseen.»

Weisgerber tähdentää seikkaa, johon tähänastinen äidinkielenopetus on liian harvoin kiinnittänyt huomiota, nim. että vieraiden kielten ja äidinkielen vertailu usein tarjoaa tilaisuutta oman kielen entistä parempaan ymmärtämiseen; tällöin ovat juuri eri kielten »samaa merkitsevien» sanojen erilaisuudet varsin kiitollista tarkasteltavaa. Valaisevia ovat esim. ne erilaiset näkökohdat, joiden mukaan eri kielet ovat »muovanneet hengen omaisuudeksi» tiettyjä kasvikunnan lohkoja kehittämällä kulloistekin tarpeidensa mukaisen kasvilajinnimistön. »Mutta yksinkertaisia tapauksia voidaan osoittaa ilmankin kielten vertailua, ja semmoisia mahdollisuuksia olisi aivan tietoisesti käytettävä hyväksi, sillä niistä ilmenee jotain sellaista, mikä todella johtaa kielen ytimeen.»

On tuskin ajateltavissa, sanoo Weisgerber, että kouluasteella oppilaille voitaisiin selvittää kielen osuutta kulttuurielämän suurien yhteyksien kohdalla, sitä, mikä tehtävä kielellä on aineellisen ja henkisen kulttuurin eri alojen rakentumisessa ja säilymisessä. Mutta, hän arvelee, jo nuorikin ihminen saattaa oppia huomaamaan, mitä vaikutusta äidinkielellä on hänen ahtaamassa elämänpiirissään, hänen omassa toiminnassaan, ja kuinka siinä paljon riippuu oikeasta kielenkäytöstä. Ja ehkä hänet voidaan saada hänen omien sellaisten erehdystensä perusteella, joiden syynä on kielen hallinnan puutteellisuus, havaitsemaan, mikä voima piilee siinä, että meillä on hallussamme oikea sana. Silloin hän voi kenties oppia aavistamaan, kuinka suuressa määrin kansojen kulttuurin luominen on kielellisten edellytysten varassa. Miten pitkälle tällaisissa selvittelyissä voidaan mennä, se riippuu tietysti kokonaan oppilaiden iästä ja tasosta. Yksi tavoite olisi kuitenkin aina koetettava saavuttaa: se tunne, että on tarpeen *p o n n i s t a u t u a* äidinkielen yhä suurempaan hallitsemiseen, koska äidinkielen vaikutus ulottuu kaikkeen, mitä ihminen ajattelee ja tuntee, päättää ja toteuttaa, ja koska kielen toiminnan korrekteisyydestä riippuu sekä yksilön että yhteisön kaikkien muiden toimintojen onnistuminen (Wilhelm von Humboldt).

Yhä uudelleen Weisberger muistuttaa, että äidinkielenopettajan perusasenteen tulee olla ohjaaminen, avaaminen, etsimään ja löytämään auttaminen — ei »opettaminen». »Syvämietteisinkään tutkimus saksan kielestä ei ole opetuksellisesti sen veroinen kuin vähäisinkin lapsen oma keksintö, hänen omasta kielestään johtama jotakin vaistomaista menettelyään, jotakin tietämättään noudattamaansa järjestystä koskeva havainto.»

Vallankumouksellisilta vaikuttavat Weisgerberin seuraavanlaiset käsitykset: Läksyittäin etenevä »opetus» ei voi läheskään aina edistää lapsen kielellistä kasvamista. Sitä enemmän vaaditaan opettajalta itseltään kaukokatseista määrätietoisuutta. Kielellisen kasvatuksen sanottavaa ei voida päätellä kurssieittain määrätunneiksi, sillä sen on läpäistävä kaikkien eri aineiden opetus. Sen tulokset eivät ole kyselemällä kontrolloitavissa, ja sen täytyy useimmiten valita yhä uudelleen toistuvan »väliinhuudahtelun» muoto. Kärsivällisesti sen on jäätävä odottamaan, itäkö kylvö ja missä määrin, ja monesti tyydyttävä vain laskemaan perustuksia myöhemmin kenties, ehkä vasta kouluajan jälkeen, ilmeneville näkyville tuloksille.

Kielen omaksumisen kannalta on kaikella *kielihistorian* tiedolla vain toissijainen arvo. Mutta, sanoo Weisgerber, yhdenkään opettajan ei kannata jättää käyttämättä sitä elävöittämiskeinoa, jota kieli- ja kulttuuri-

historialliset selitykset aina merkitsevät ja joka erityisesti ilmenee etymologisissa huomioissa. Etymologointi ei ole turhaan saanut mainesanaa »*Urbeschäftigung der Menschheit*» (suomennettakoon se tässä vapaasti 'ihmiskunnan ikipuuhaaksi'). Kun oppilas kerran on ruvennut uumoilemaan, että joka sanassa voi piillä jotain odottamatonta ja kummaa, niin hänen ihmettelvää asennettaan on ohjattava yhä laajempiin kohteisiin esittelemällä merkityksenmuutoksia, sanastomaantieteellisiä seikkoja, lainasanakerrostumia, äännekehityksen säännönmukaisuutta (miehellään karttojenkin avulla) jne.

Kirjan lopusta lainattakoon seuraavat lauseet: »Emme suotta alussa tähdentäneet, kuinka yksi on välttämätöntä, nim. se että sen, joka joutuu antamaan kieliopetusta tai suorastaan harjoittamaan äidinkielikasvatusta, on tiedettävä, mitä äidinkieli on. Tästä kohdasta riippuu kaikki: se vakavuus, millä opettaja itse yhä uudelleen syventyy äidinkieleen, vaistoaa sen omalaatuisuuksia, koettaa päästä selville sen rakenteesta, perehtyy sen historiaan, huomioi sen aikaansaannoksia; se sisäinen jäntevyys, jolla hän antautuu tehtäväänsä ja näkee yli oppitunninkin, mitä kaikkea on seurauksena hänen työnsä onnistumisesta; henkilökohtaiset siteet kielialokkaisiin, joiden kanssa hän huomaa olevansa paljon laajemmassa kuin opettajan ja oppilaan suhteessa, nim. saman äidinkielen ja saman kieliyhenteisön kokoon liittämässä vaikutuspiirissä. Sellainen asenne luo äidinkielikasvatuksen onnistumisen edellytykset, ja tuon asenteen saavuttamisen tekee mahdolliseksi äidinkielen olemuksen tajuaminen. Vielä parempi tosin on, jos tähän ei ole päästy vain järjen tietä ja harkitsemalla. Jokaisen toimeensa tarttuvan opettajan täytyisi kai kerran joutua tilanteeseen, jossa hänet itsensä valtaa hämmästys äidinkielen jonkin ihmeellisyyden edessä, tuo hedelmällinen ihmettely, joka paljastaa jostakin aivan jokapäiväisestä ja itsestään selvästä seikasta kysymyksen ja salaisuuden. Aiheita siihen äidinkielessä on kylliksi, ja se jolla itsellään on kerran ollut tuomoinen kokemus, kykenee välittämään samanlaisia elämyksiä oppilailleenkin. Ja jos tällainen työn ilmapiiri ympäröi opettajia ja oppilaita, silloin äidinkielikasvatus on hyvällä tolalla.»

Kuten jo mainitsin, Weisgerberin opetusohjeet vaikuttavat jossain määrin liian teoreettisilta, ja suomalainen lukija jää helposti epäilemään, voidaanko kaikki tuo teoria muuntaa myös pedagogiseksi ja didaktiseksi todellisuudeksi. Tekijän puolustukseksi saatetaan sanoa ensinnäkin, että hänen monikymmenvuotinen, johdonmukainen samalla linjalla pysymisensä, näkökohtiensa jatkuva, yhä monipuolisempi tieteellinen perusteleminen herättää sekä kunnioitusta että luottamusta. Mielestäni on jo nyt ilmeistä, että äidinkielenopetus kaikkialla maailmassa tulee paljon hyötymään Weisgerberin ajatuksista. Ja toiseksi: käytännön kannalta on mielenkiintoista, että hänen teoriainsa hengessä on aivan äskettäin luotu jo myös oppikirjoja Saksan kouluja varten: Robert Jahnin »*Sprachlehre im Unterricht der Muttersprache*» (ks. teoksen esittelyä toisaalta tässä vihossa) sekä Felix Arendsin ja Robert Jahnin »*Der deutsche Sprachspiegel*» (*Unterstufe* 1950, *Mittelstufe* 1952); jälkimmäistäkin teosta toivomme voitavan aikanaan esitellä Virittäjän lukijoille erikseen.

Mainittakoon lopuksi, että Weisgerberg itsekin on opettajia varten kirjoittamassaan artikkelissa »*Die fruchtbaren Augenblicke in der Sprachziehung*» (aikakauslehdessä *Wirkendes Wort* 1952 s. 257—) antanut käytännöllisiä näytteitä kaavailemastaan uudenhenkisestä opetuksesta.

L. H.